

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Рівне – 2018

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Засновано у 2013 році

Рівне – 2018

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 11

Founded in 2013

Rivne – 2018

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р. та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Лєвовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 11 від 27 листопада 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

УДК 159.925+316.624+316.723

В. М. ПАНАСЮК

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНКОРПОРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У СЕРЕДОВИЩЕ ДЕСТРУКТИВНИХ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

У статті подано науково-теоретичний огляд вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі соціально-психологічного статусу молодіжних субкультур як детермінанти формування деструктивної поведінки в молодіжному середовищі. Розглядаються психологічні особливості субкультур як однієї з рушійних сил соціалізації особистості. Розкрито механізми формування молодіжних субкультур, а також проаналізовано місце молоді у кримінальних субкультурах. Здійснено аналіз соціальних відхилень поведінки особистості, які формуються під впливом молодіжних угруповань, а також аналіз теорії причин виникнення відхилень.

Проаналізовано поняття «молодіжна субкультура», подано коротку характеристику її основних видів та розглянуто вплив неформальних об'єднань на цінності й моральні норми молоді. Розкрито позитивні та негативні сторони впливу субкультур на культуру української молоді, а також зроблено висновок про зв'язок неформальних угруповань з утворенням адиктивних форм поведінки у молодіжному середовищі. Виокремлено та узагальнено причини, що спонукають молодь до пошуку себе в молодіжних об'єднаннях.

Ключові слова: молодіжне середовище, молодіжна субкультура, соціалізація особистості, передумови десоціалізації, неформальні об'єднання, особливості субкультур.

В статті представлений науково-теоретичний огляд вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі соціально-психологічного статусу молодіжних субкультур як детермінанти формування деструктивного поведінки в молодіжній середовищі. Розглядаються психологічні особливості субкультур як однієї з рушійних сил соціалізації особистості. Розкрито механізми формування молодіжних субкультур, а також проаналізовано місце молоді в кримінальних субкультурах. Здійснено аналіз соціальних відхилень поведінки особистості, які формуються під впливом молодіжних угруповань, а також проведено аналіз теорії причин виникнення відхилень.

Проаналізовано поняття «молодіжна субкультура», дана коротка характеристика її основних видів та розглянуто вплив неформальних об'єднань на цінності й моральні норми молоді. Розкрито позитивні та негативні сторони впливу субкультур на культуру української молоді, а також зроблено висновок про зв'язок неформальних угруповань з утворенням адиктивних форм поведінки в молодіжному середовищі. Виокремлено та узагальнено причини, що спонукають молодь до пошуку себе в молодіжних об'єднаннях.

Ключевые слова: молодіжне середовище, молодіжна субкультура, соціалізація особистості, передумови десоціалізації, неформальні об'єднання, особливості субкультур.

Постановка проблеми. Процеси трансформації, які відбуваються в сучасному українському суспільстві та означають перехід до нової моделі розвитку, супроводжуються глибокою кризою, яка охопила усі сфери суспільства. Руйнування системи духовного самовідтворення суспільства (криза традиційних інститутів соціалізації, ціннісно-нормативна дезінтеграція) ускладнює процес соціально-психологічної та культурної адаптації молоді, її пошуку соціально прийнятних і індивідуально оптимальних форм самореалізації. Соціальна аномія посилює конфліктне протистояння між поколіннями, що відображається кризою соціокультурної ідентичності та руйнуванням духовно-моральних основ соціального буття – формують девальвацію морально-ціннісних установок та самореалізації особистості, викликаючи зростання асоціальних і протиправних форм молодіжної активності.

Розширення числа соціально вразливих груп молоді на одному полюсі (в силу відсутності реальних умов для професійного становлення, отримання повноцінної середньої та вищої освіти) і одночасно культивування елітарних – на іншому, викликають зростання індивідуалізму в найбільш гострих проявах, активно породжують деструктивний тип свідомості, формуючи в молоді відчуття соціальної безперспективності, стимулюють асоціальні форми протесту. В умовах трансформації суспільства, що супроводжується безробіттям, деформацією ціннісних орієнтацій, безперспективністю особистісної самореалізації формуються деструктивні поведінкові механізми в молодіжному середовищі. Зміна процесів модифікації, оновлення та трансформації сучасного суспільства в постсучасне відображається у формуванні та функціонуванні підліткових субкультур,

оскільки підлітковий вік є не тільки найбільш важким і складним з усіх вікових періодів, але і найвідповідальнішим періодом у становленні особистості тому що, саме в цьому віці закладаються основи моральності, формуються соціальні установки, ціннісні критерії, переконання, ставлення до себе, до людей, до суспільства. У цей час у процесі фізичного, психічного і соціального розвитку разом з позитивними досягненнями закономірно виникають негативні утворення і специфічні психологічні та соціальні труднощі. Причому, зараз підлітки, як особлива соціальна і вікова група, зазнали найбільш деструктивних зовнішніх впливів.

Надмірно швидкий розвиток суспільства вимагає орієнтації особистості у всіх сферах життя, неординарного підходу до вирішення проблемних питань, оскільки шаблонна система вже є застарілою і у меншій мірі ефективною. Усе це зумовлює необхідність творчої участі в них усіх членів суспільства. Особливої уваги потребують завдання формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості, здійснення регульованого та цілеспрямованого комплексного впливу з боку усіх суб'єктів соціалізації підлітків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження особливостей впливу молодіжної субкультури на особистість у підлітковому віці представлена у дослідженнях сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі психології, педагогіки, правознавства, криміналістики, соціології та культурології. На думку В. Павелківа, диференціація соціально-економічних умов життя породжує розшарування суспільства, що є однією з основних причин фрустрацій юнаків і, як наслідок, обумовлює негативну реакцію і розвиток агресії, як способу захисту своїх ціннісно-орієнтаційних установок на життя, спонукає до участі у молодіжних субкультурах як протесту проти суспільних норм і правил [5, с. 295].

Методологічні основи сучасних досліджень детермінації особистісних деструкцій в сучасних наукових теоріях, віднесені до праць авторів теорії аномії (Е. Дюркгейм, Р. Мертон) та концепцій соціалізації (Т. Парсонс). Науковці по-різному трактують основний зміст деструкцій, їхні властивості, специфічні чинники формування, що впливають на афективні, перцептивні, когнітивні, ціннісно-сміслові та, власне, поведінкові прояви представників молодіжних субкультур. Специфіка формування та механізми функціонування молодіжних субкультур у соціумі описані в концепціях вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, питання еволюції молодіжних субкультур в історичному контексті висвітлюються у роботах І. Альохіна, С. Бондиревої, І. Колесникової, А. Мудрик, В. Савченко, Є. Федак та ін. Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти формування молодіжних субкультур знаходимо у роботах З. Абросимова, Є. Баранов, С. Возжаєв, Г. Голіцин, Н. Голубкова, Т. Єгорова, А. Матвєєва та ін.

Процес виникнення молодіжних субкультур трактується як взаємозалежність, з одного боку, невизначеності ціннісної системи, яка властива складним диференційованим групам, а з іншого, як породження спектра молодіжних проблем [6]. Осмислення ролі та місця молодіжних субкультур у соціальному просторі та їх вплив на процес соціалізації особистості, залежність формування поведінкового механізму молоді від субкультуральних впливів представлено у дослідженнях В. Букатова, О. Долженко, М. Лукацького, В. Розіна, А. Тутікова.

Г. Андрєєва, С. Максименко, В. Казміренко, Л. Орбан-Лембрик, В. Третьяченко розглядають соціально-психологічну детермінацію поведінки особистості, включеної до простору молодіжної субкультури. Особливості соціально-психологічної інкорпорації до субкультурального простору, зумовленої особливостями ціннісно-сміслові сфери підліткового віку (прагнення до інтимно-особистісного, стихійно-групового спілкування і самоствердження) представлено у дослідженнях Г. Абрамової, І. Дубровіної, А. Реана, Д. Фельдштейна.

Негативний вплив молодіжної субкультури на особистість описану в працях науковців щодо яких: О. Бандура, А. Басс, З. Берковіц, Дж. Браун, Б. Грушин, Р. Гурова, Л. Жиліна, П. Кауфман, К. Лоренц, М. Мюррей, В. Павелків, К. Річард, Р. Уолтер, З. Фройд, Н. Фролова, Е. Фромм, М. Шакуров та ін. (виникнення агресії під впливом субкультур); Ю. Александров, Ю. Антонян, І. Башкатов, В. Васильєв, Д. Корецький, Д. Лі, В. Пирожков, Ж. Россі, О. Старков, В. Чалідзе (вплив субкультур на формування девіацій у підлітків).

Проблема формування та функціонування деструктивних субкультур описана в девіантології (О. Змановська, Ю. Клейберг); кримінальній психології (Ю. Антонян, Є. Горбатовська, І. Кудрявцев, С. Лебедєв); соціології (Ю. Волков, В. Добреньков, І. Савченко, В. Шаповалов). Особливості трансформації молодіжної субкультури в контексті зближення з кримінальною контркультурою розглядали Ш. Бюлер, Р. Бергіус, Е. Хурлок, Р. Муус, Л. Розенмайер, Г. Гризе, С. Ейзенштадт, К. Пржеклавський, Ф. Тенбрук, К. Манхейм. Питаннями профілактики особистісних деструкцій займалися В. Волков, Н. Гусєва, С. Кулаков, Г. Макартичева, Б. Матвєєв, Є. Сидоренко, Е. Федосенко, К. Фопель.

Незважаючи на високий теоретичний рівень проаналізованих досліджень, важливо констатувати, що проблема профілактики негативного впливу молодіжної субкультури на особистість не вирішена, що зумовлено відсутністю єдиної універсальної системи цінностей і норм, смислів і значень молодіжних субкультур та постійною трансформацією суспільства. В. Загвязинський та Р. Атаханов вважають, що будь-яка освітня програма повинна враховувати соціальну обумовленість і безперервне оновлення цілей, змісту і методів виховання і освіти відповідно до вимог суспільства [3].

Відомості про особливості зміни особистісного розвитку під впливом субкультурального середовища мають переважно інформаційно-масовий характер. Водночас, соціально-психологічний аспект інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур вивчено недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є систематизація соціально-психологічних знань про особливості інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур. Вивчення негативного впливу субкультури на особистість, детермінант і змісту деструктивної трансформації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковий інтерес дослідження молодіжних субкультур як соціально-психологічного феномену вперше виник у 40-50-х роках ХХ століття і досліджувався, як антипод панівної культури. Американський соціолог Д. Рісман пояснював явище субкультури як культуру групи людей, які навмисно обирають стиль і цінності, що бажані меншістю. Ретельний аналіз явища і поняття субкультури провів британський соціолог Д. Хедбідж, який підкреслював маргінальний характер субкультури і пояснював механізм залучення людей у субкультуральне середовище через протест до суспільства, що зумовлений не задоволенням загальноприйнятими стандартами і цінностями [11].

Під субкультурою розуміється система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів, яка притаманна відносно невеликій спільності (групі), просторово і соціально більшою чи меншою мірою відособленим [4]. Подібне трактування феномену субкультури описано О. Єгоровим: «... особлива сфера культури, суверенне цілісне утворення всередині панівної культури, що відрізняється власним ціннісним устроєм, звичаями і нормами» [2].

Наукове поняття «субкультури» є доволі широким та багатограним, і водночас, дискусивним. Варіативність поглядів, що зумовлено різноманіттям трактувань феномену субкультури з позицій соціокультурних та психолого-педагогічних наук залежно від предмета та методології дослідження, сформували ряд підходів до вивчення і опису цього явища: функціональний (Т. Парсонс), класовий (Д. Доунс, П. Вілліс), гендерний (Б. Худсон, А. Мак Роббі), культурологічний (К. Маннгейм), теорія субкультур (Р. Мертон) тощо.

Першим соціологічним підходом, у рамках якого вчені виявили цікавість до аналізу молодіжних субкультур, став функціоналізм. Крізь призму функціонального підходу розглянутий феномен вивчав Т. Парсонс, який розробив саме поняття «молодіжна субкультура». Т. Парсонс стверджував, що молодіжні субкультури, мають одночасно як прогресивне, так і деструктивне функціональне значення. З одного боку, вони руйнують традиційні ціннісні системи, а з іншого – виступають засобами трансформації застарілої системи, що адаптує її у відповідність із сучасними тенденціями розвитку, створюють і стверджують нові ціннісні значення [6]. З. Сікевич вважає, що молодіжна субкультура – це характеристика молодого покоління, якій притаманна цілісна структура – субкультуральне «ядро», що об'єднує молодих людей у формальні і неформальні молодіжні угруповання, яким характерні специфічні норми, цінності, мода і стиль життя. Дослідники феномена субкультури стверджують, що для будь-якої субкультури існує обов'язковий набір характеристик: специфічний стиль життя і поведінки, своєрідні цінності і норми, особливе світосприйняття тощо. Молодіжна субкультура демонструє формування опозиційного (не обов'язково ворожого) світогляду щодо встановлених загальноприйнятих норм і цінностей суспільства. Кожна субкультура має специфічні особливості, але при цьому є складовою частиною базової культури, яка виступає інноваційною сферою і схильна до змін.

Синтезуючи наукові підходи дослідження субкультури, можна констатувати, що молодіжна субкультура – це відносно самостійна, стихійна структура всередині загальної соціокультурної системи, яка включає в себе специфічний набір соціально-психологічних характеристик: якості, потреби і мотиви, цілі та інтереси, норми і ціннісні орієнтації, що впливають на стиль життя і мислення, певних реальних і номінальних груп людей.

Д. Парфенюк вважає, що передумовами виникнення і формування субкультури є економічні, політичні і соціальні кризи, установлення демократичних форм правління державою, впровадження нових технологій, що дали можливість якісно поліпшити життєвий рівень і інформаційне

забезпечення [7, с.10]. В. Лабунська стверджує, що системна криза, яка призвела до зміни соціальних орієнтирів і переоцінці традиційних цінностей, та трансформація суспільства – фактори зниження толерантності до себе і до світу, що є причиною зниження особистої відповідальності [8].

В умовах соціальної кризи найбільше піддаються травматичним впливам та знеціненням ідеалів незахищені суспільні категорії, серед яких особливо вразливими є підлітки, оскільки підлітковий період розвитку особистості представлений складними й суперечливими змінами, які стосуються процесу формування, самовизначення і самоствердження особистості, відбувається перехід від дитинства до юності, від незрілості до зрілості. Підлітки найбільш чутливі до соціальних і психологічних стресів. Саме в цьому віці спостерігається різке зростання кількості конфліктних, недисциплінованих, які не вміють володіти собою підлітків. Особистісний розвиток у підлітковому віці характеризується підвищеною емоційністю, інтенсивним розвитком самосвідомості, появою почуття дорослості, прагненням до самовизначення, самоствердження і спрямованістю на спілкування з однолітками. Центральним новоутворенням у підлітковому віці є настання статевої зрілості, яка формує певні психологічні зрушення: поява потягу до протилежної статі, агресивність (часто невмотивована), схильність до необдуманого ризику і невміння оцінити ступінь небезпеки, підкреслене прагнення до незалежності і самостійності (реакція емансипації). Сутністю підліткового віку Л. Виготський вважав розбіжність трьох точок дозрівання: «Статеве дозрівання починається і завершується раніше, ніж настає закінчення загального фізіологічного розвитку підлітка, і раніше, ніж підліток досягає остаточного соціально-культурного формування», вказуючи на типові риси підлітка: виникнення інтроспекції, що веде до самоаналізу; поява особливого інтересу до своїх переживань, незадоволення зовнішнім світом, відхід у себе, поява почуття винятковості, прагнення до самоствердження, протиставлення себе оточуючим, конфлікти з ними [1]. У підлітковому віці дитина знаходиться під впливом щонайменше двох суперечливих тенденцій: формування особистісних властивостей та установа міжособистісних контактів з іншими людьми.

Одна з основних проблем молоді – проблема спілкування з однолітками, оскільки референтна соціальна група, у якій перебуває людина, багато в чому визначає поведінку, діяльність, а в подальшому впливає на розвиток особистісних якостей і соціальних настанов індивіда. Головною функцією міжособистісного спілкування у референтній групі є вироблення прийнятних рішень, усунення протиріч, що породжують ворожнечу і непримиренність, досягнення спонтанною групою статусу конвенційного об'єднання на основі спільних домовленостей та взаємних поступок. Спілкування з ровесниками є своєрідним випробуванням себе у сфері особистісної, зокрема специфічної моральної проблематики. Л. Столяренко вважає, що розвиток самосвідомості як центрального новоутворення підліткового віку стає можливим і цілком залежить від культурного змісту середовища [9]. З одного боку, підлітковий вік – це час індивідуалізації, відкриття й утвердження «внутрішньої позиції», а з іншого – час соціалізації, входження у світ людської культури й соціальних цінностей, інтенсивного формування та соціальне «Я». Труднощі соціалізації підлітків зумовлені особливостями соціального середовища та індивідуальною здатністю і готовністю підлітка адаптуватися до умов, у якому відбувається процес соціалізації.

Молодіжна субкультура реалізує два основні механізми соціалізації підлітків – інтеріоризацію (засвоєння та привласнення індивідом знань, норм, цінностей певного суспільства, оволодіння соціальними відносинами, перетворення їх у надбання внутрішнього світу особистості) та екстеріоризацію (активне відтворення індивідом у своїй діяльності засвоєного соціального досвіду). Т. Парсонс наголошував на визначальній ролі молодіжної субкультури у процесі соціалізації підлітка, через соціальний супровід індивіда від моменту його виходу з сім'ї батьків і до створення сім'ї власної [6]. У середовищі молодіжної субкультури підліток реалізує потребу ескапізму та «втечі від реальності», а отже, протиставляє себе панівній, офіційній культурі. Перебуваючи в субкультуральній групі однолітків, як в мікросоціумі зі своєю культурою, підліток переймає патерни субкультуральної поведінки, відповідні цінності, норми і способи мислення.

Основними причинами інкорпорації підлітків в молодіжну субкультуру є: реалізація потреби в спілкуванні з однолітками, реакція групування, задоволення почуття приналежності, вирішення вікової кризи ідентичності (Е. Еріксон), відчуження від традиційних інститутів соціалізації (школи, сім'ї), статусна незадоволеність, пошук альтернативної групи (В. Кудрявцев, К. Павлова). Будучи суб'єктом не тільки спілкування, а й навчальної діяльності, підліток характеризується тенденцією до утвердження своєї позиції суб'єктної винятковості, індивідуальності [9]. Потрапляючи в субкультуральне середовище, підлітки втрачають зв'язок з суспільством, проходячи процес соціалізації в своїй контркультурній групі (формування стилю поведінки і способу життя, що суперечать загальноприйнятим орієнтирів), що ускладнює адаптацію «неформала» в соціумі, оскільки діяльність підлітка спрямована на реалізацію потреб своїх однодумців. Нестійкість

ціннісних орієнтацій і недостатньо високий рівень правосвідомості молоді створюють передумови до асоціальної та агресивної поведінки. Негативні тенденції підкріплюються посиленням росту молодіжних субкультур, прояви яких часто мають жорсткий і агресивний характер. В учасників неформальних груп, що належать до подібних субкультур, більш виражені особливості особистості, що підвищують ризик девіантної поведінки. Так сучасні молодіжні субкультури продукують ризики, пов'язані з дедалі більшим зростанням агресивності та насильства серед її суб'єктів [5, с. 297].

Аналізуючи деструктивний потенціал молодіжної субкультури, слід зазначити, що певна ступінь ризику закладена в «конфліктності поколінь» (М. Мід, Т. Парсонс) – молодь безпелеяційно піддає переосмисленню погляди і ціннісні установки старшого покоління, яке, на опозиційну думку молоді, не визнає за ними статусу дорослої людини, що перешкоджає розвитку і засвоєнню підлітком нових соціальних ролей. У класифікації М. Брейка більшість субкультур молоді – це «колективні девіації», причому характер та рівень відхилення від соціально-культурної та правової норми в них різний: це делінквентна молодь, яка скоює злочини, політично девіантно-активна молодь, що схильна до політичних протистоянь, соціокультурні бунтівники з артистичних тусовок [10]. Д. Хебдідж акцентував увагу на активному виборі індивідом відповідної молодіжної субкультури, що характеризується осмисленням відповідальності за прийняття правил, стилю поведінки, норм і цінностей неформального угруповання [11].

Вплив ряду молодіжних субкультур приховує у собі соціальні небезпеки, так як одні субкультури транслюють ідеї екстремізму, расової та національної дискримінації, невмотивованої агресії до інших культур і осіб (скінхеди, екстремістські політизовані субкультури лівого і правого напрямів, футбольні хулігани), інші – проповідують кримінальний спосіб життя (гопники, панки), треті – пропагують вживання психоактивних та наркотичних речовин (рейвери, растамани). Перелічені субкультури формують у підлітків неадекватне сприйняття реальності, знецінення моральних і етичних норм та правил, спричиняють десоціалізацію особистості, розвивають постійну потребу у застосуванні агресії та прояву девіантної, а у деяких випадках і адиктивної поведінки.

У міру поглиблення групової ідентифікації зростають також тиск конформізму та деіндивідуалізація. Найбільш поширеним результатом стає соціальне «зараження» – підживлення групою збудження, втрата «стримуючих» центрів і поляризація. Особистість підлітка формується під впливом оточуючої навколишньої реальності. Особливо важливу роль мають малі референтні групи, в яких особистість взаємодіє з іншими людьми. До таких груп відносяться і субкультури, оскільки для учасника групи є важливим наслідування традицій, норм та правил поведінки, які встановлені в даному середовищі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Найважливішими соціально-психологічними особливостями інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур є підлітковий період невизначеності, конфліктність поведінки, протест проти суспільства, криза соціальної ідентичності. Молодіжна субкультура, яка являється частиною загальної культури суспільства і є системою норм, цінностей, поглядів, переконань, принципів молоді, має два прояви свого впливу на осіб підліткового віку. Позитивним аспектом перебування у неформальному угрупованні є те, що субкультура, як своєрідний компенсуючий механізм, знижує тиск масової, глобальної культури на особистість підлітка та послаблює кризу ідентичності. Проте підліток-неформал ізолюється від соціуму, розвивається у просторі угруповання, беззаперечно приймає ідеї та цінності субкультури, що формує у нього асоціальні поведінкові конструкції та знецінення власної особистості.

Перспектива подальшого дослідження проблеми полягає в ґрунтовному вивченні особливостей становлення та функціонування молодіжних субкультур, дослідженні особливостей формування та прояву особистісних деструкцій підлітків у середовищі молодіжних субкультур, розробці психолого-педагогічної моделі розвитку соціальної активності особистості та формування життєвої позиції у підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Смысл, 2005. – 1136 с.
2. Егоров А. Ю. Расстройства поведения у подростков: клинико-психологические аспекты / А. Ю. Егоров. – СПб. : Речь, 2005. – 435 с.
3. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М. : Издат. центр «Академия», 2006. – 208 с.

4. Луков В. А. Молодежные субкультуры в современной России / В. А. Луков // Гуманитарное знание в XXI веке. – М. : Изд-во Нац. ин-та бизнеса, 2006. – С. 478–505.
5. Павелків В. Р. Агресія як феномен сучасності в системах молодіжних субкультур / В. Р. Павелків // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – Вип. 31. – С. 293–303.
6. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс. – М. : Акад. Проспект, 2002. – 832 с.
7. Парфенюк Д. В. Социально-психологическая направленность представителей молодежных субкультур : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 – Социальная психология / Д. В. Парфенюк. – М., 2011. – 24 с.
8. Социальная психология личности в вопросах и ответах : учеб. пособ. / под ред. В. А. Лабунской. – М. : Гардарики, 2004. – 397 с.
9. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 544 с.
10. Brake M. The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures (Routledge Revivals): Sex and Drugs and Rock 'n' Roll? / M. Brake. – London : Routledge, 2014. – 216 p.
11. Hebdige D. Subculture: The meaning of the style / D. Hebdige. – London and New York : Taylor & Francis e-Library, 2002. – 206 p.

References

1. Vygotskij L. S. Psihologija razvitija cheloveka / L. S. Vygotskij. – М. : Smysl, 2005. – 1136 s.
2. Egorov A. Ju. Rasstrojstva povedenija u podrostkov: kliniko-psihologicheskie aspekty / A. Ju. Egorov. – SPb. : Rech', 2005. – 435 s.
3. Zagvjazinskij V. I. Metodologija i metody psihologo-pedagogicheskogo issledovanija : ucheb. posob. dlja studentov vyssh. ucheb. zavedenij / V. I. Zagvjazinskij, R. Atahanov. – М. : Izdat. centr «Akademija», 2006. – 208 s.
4. Lukov V. A. Molodezhnye subkul'tury v sovremennoj Rossii / V. A. Lukov // Gumanitarnoe znanie v XXI veke. – М. : Izd-vo Nac. in-ta biznesa, 2006. – S. 478–505.
5. Pavelkiv V. R. Agresija jak fenomen suchasnosti v sistemah molodizhnih subkul'tur / V. R. Pavelkiv // Problemi suchasnoï psihologii : zb. nauk. pr. Kam'janec'-Podil. nats. un-tu im. Ivana Ogiienka, In-tu psihologii im. G. S. Kostjuka NAPN Ukraïni. – Kam'janec'-Podil's'kij : Aksioma, 2016. – Vip. 31. – S. 293–303.
6. Parsons T. O social'nyh sistemah / T. Parsons. – М. : Akad. Prospekt, 2002. – 832 s
7. Parfenjuk D. V. Social'no-psihologicheskaja napravlenost' predstavitelej molodezhnyh subkul'tur : avtoref. dis. ... kand. psih. nauk : 19.00.05 – Social'naja psihologija / D. V. Parfenjuk. – М., 2011. – 24 s.
8. Social'naja psihologija lichnosti v voprosah i otvetah : ucheb. posob. / pod red. V. A. Labunskoj. – М. : Gardariki, 2004. – 397 s.
9. Stoljarenko L. D. Pedagogicheskaja psihologija / L. D. Stoljarenko. – Rostov n/D : Feniks, 2003. – 544 s.
10. Brake M. The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures (Routledge Revivals): Sex and Drugs and Rock 'n' Roll? / M. Brake. – London : Routledge, 2014. – 216 p.
11. Hebdige D. Subculture: The meaning of the style / D. Hebdige. – London and New York : Taylor & Francis e-Library, 2002. – 206 p.

V.M. Panasiuk SOCIO-PSYCHOLOGICAL SPECIFICS OF TEENAGER INCORPORATION IN THE ENVIRONMENT OF DESTRUCTIVE YOUTH SUBCULTURES

The paper presents a theoretical review of the scientific and national and international research on the problem of socio-psychological status of youth subcultures as determinants of formation of destructive behavior among youth. We consider the psychological characteristics of subcultures as one of the driving forces of socialization. The mechanisms of formation of youth subcultures, as well as analyzes the place of youth in the criminal subculture. The analysis of the social behavior of the individual deviations, which are formed under the influence of youth gangs, as well as analysis of the theory of the causes of deviations.

Analyzed the concept of «youth subculture», presented a brief description of its main species and the effect of informal associations values and moral standards of young people. Discloses the positive and negative aspects of the impact of subcultures on the culture of the Ukrainian youth, as well as the conclusion of the connection with the formation of informal groups of addictive behaviors among youth.

Identified and summarized the causes which impel young people to find themselves in youth associations.

Keywords: *youth, youth subculture, socialization of personality, background desocialization, informal associations, particularly subcultures.*

УДК 378.016: 159.9 -051

М. В. РАБОТІЙ, О. І. АРТЕМОВА

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

У статті здійснена спроба теоретичного узагальнення сучасних наукових доробок з актуальної проблеми формування позитивної Я-концепції у юнацькому віці. Проаналізовані особливості самооцінної сфери сучасного студентства як яскравого представника юнацького віку. Представлені результати емпіричного дослідження змістових аспектів Я-концепції студентської молоді як складових, що опосередковують формування особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців у галузі психології. А також, здійснені процедури порівняння отриманих результатів діагностичного обстеження студентської молоді першого та четвертого курсу.

Ключові слова: *Я-концепція, самооцінка, самосвідомість, рефлексія, юнацький вік, студенти-психологи.*

В статье предпринята попытка теоретического обобщения современных научных разработок по актуальной проблеме формирования положительной Я-концепции в юношеском возрасте. Проанализированы особенности самооценочной сферы современного студенчества как яркого представителя юношеского возраста. Представлены результаты эмпирического исследования содержательных аспектов Я-концепции студенческой молодежи как составляющих, опосредующие формирование личностных и профессиональных качеств будущих специалистов в области психологии. А также, совершенные процедуры сравнения полученных результатов диагностического обследования студенческой молодежи первого и четвертого курса.

Ключевые слова: *Я-концепция, самооценка, самосознание, рефлексия, юношеский возраст, студенты-психологи.*

Постановка проблеми. Інтерес з боку психології до проблематики вивчення „Я-концепції”, яка набула упродовж останнього часу сталою характеру, зумовлено низкою обставин, як власне теоретичного, так і практичного порядку. З одного боку, це пояснюється як внутрішньою логікою розвитку психології і відповідно до цього зміною ракурсу осмислення нею своїх засадних принципів і концептуального апарату, з іншого – суспільними запитами до системи освіти, що вимагає від психології дійової допомоги у забезпеченні процесу переорієнтації останньої на нову навчально-виховну модель підготовки наступної генерації до нового етапу в житті.

Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він ввійде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Тому питання особистісного становлення студентів в аспекті їхньої професійної діяльності має постійно знаходитися в центрі уваги вищої школи. Для цього система навчально-освітнього процесу повинна бути вибудована на ґрунті гармонізації розвитку студента і як особистості, і як фахівця.

Аналіз досліджень. Основну концептуальну парадигму проблеми Я-концепції сформували представники гуманістичної психології (Р.Бернс, Ч.Кулі, А.Маслоу, Р.Мей, Дж.Мід, Дж. Олпорт, К.Роджерс та ін.). Я-концепція як динамічна система уявлень особистості про себе, що існують в усвідомлюваній та неусвідомлюваній формах, в поєднанні з їх емоційно забарвленою оцінкою та поведінковою реакцією, була об'єктом вивчення і вітчизняних дослідників. Так, психологічний зміст поняття “Я-концепція” розкрито в роботах М.Й. Боришевського, Т.В. Говорун, І.С. Кона, Ю.М. Орлова, О.Т. Соколової, В.В. Століна, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової та ін. Структура Я-концепції особистості та психологічні характеристики її основних компонентів висвітлені в роботах О.Г. Асмолова, К.А. Абульханова-Славської, І.Д. Беха, М.Й. Боришевського, Л.В. Бороздіної, Л.В. Долинської, Р.М. Грановської, О.Є. Гуменюк, А.В. Захарової, Г.І. Ліпкіної, С.Д. Максименка, А.В. Петровського, Л.С. Рубінштейна, О.Т. Соколової, В.В. Століна, І.І. Чеснокової та ін.. У деяких дослідженнях з'ясувались функції Я-концепції в різних видах діяльності та поведінці (М. Й. Боришевський, Т.В. Дмитрова, І.С. Кон, Г.К. Радчук, В.І. Юрченко та ін.). Віковій динаміці

З М І С Т

Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості.....	5
Абрамюк О.О., Липецька А.С. Концептуальна структура феномену суб'єктивне благополуччя та особливості його вимірювання.....	10
Артемова О.І. Творчий потенціал та креативність педагога як запорука професіоналізму.....	17
Безлюдна В.І., Осьмак Л.П. Диспозиційна детермінація непродуктивної взаємодії між дітьми.....	22
Березюк Т. П. Модель формування професійної компетентності майбутніх менеджерів в умовах ВЗО.....	28
Білецька О. Д. Психологічні аспекти вікових криз особистості від народження до юнацтва	35
Дерев'янку Н. З. Соціально-психологічні особливості про соціальної поведінки у підлітковому віці.....	41
Джеджеря О. В. Розвиток емоційного інтелекту як шлях оптимізації емоційних переживань майбутніх психологів з приводу навчання.....	46
Збродська І. Г. Процесуальний підхід у дослідженні феномену емоційного вигорання.....	53
Іванюта О. В., Яницька О.Ю. Методика розвитку візуального мислення підлітків.....	59
Карпова А. В. Соціалізація підлітків в середовищі молодіжних субкультур.....	66
Коноплицька Ю. І., Ставицька О. Г. Особливості розвитку емоційного інтелекту у підлітковому віці.....	70
Корчакова Н.В., Ковбаса А.Р. Психологічні особливості функціонування феномену прокрастинації у студентської молоді.....	75
Кулакова Л.М., Кулаков Р.С. Психологічні прийоми формування моральних цінностей у молодших школярів в процесі позаурочної діяльності.....	80
Курилюк-Делчева Н.В., Гуцуляк Н.М. Суб'єктивне відчуття самотності осіб похилого віку.....	85
Литвиненко С. А. Феномен гри в сутнісно-буттєвому вимірі.....	90
Лісна М. В. Розвиток творчих здібностей арт-засобами в дошкільному віці.....	95
Михальчук Ю. О. Практична підготовка студентів до психологічної роботи з дітьми-інвалідами.....	99
Онісковець Б. І., Ставицька О. Г. Мотиваційні чинники перфекціонізму сучасної студентської молоді.....	104
Павелків В. Р. Діагностичний компонент дослідження особистісних деструкцій представників молодіжних субкультур.....	109
Панасюк В. М. Соціально-психологічні особливості інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур.....	117
Работій М. В., Артемова О.І. Формування позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів.....	123
Савуляк В. О., Бакун К. О. Вікові особливості взаємозв'язку соціально-психологічної адаптації та розвитку соціального інтелекту (на матеріалі дослідження школярів).....	128
Співак Л. М. Особливості становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді.....	134
Ставицька О. Г., Бунечко Ю. В. Вплив рівня домагань на прагнення до самоактуалізації студентської молоді.....	140
Ставицька О. Г., Воробей І. І. Психологічні особливості впливу стресостійкості на учбову діяльність студентів.....	144
Ставицький О. О., Ставицький Д. О. Психосемантичні аспекти дослідження моральної свідомості.....	149

Степанюк І. М. Корекція дитячих страхів в дошкільних дитячих закладах методами арт-терапії.....	155
Сторож О. В. Вікові закономірності розвитку творчої соціалізації юнаків.....	160
Хомич І. С. Дослідження особливостей особистісних цінностей молодших школярів.....	165
Хупавцева Н.О., Речун Н.В. Проблема дослідження конфліктної поведінки в юнацькому віці (гендерний аспект).....	172
Чорноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами.....	177
Широких А. О. Самопізнання як передумова ефективності життєвого проектування юнаків.....	183
Шпак Л. В. Особливості застосування ігрової терапії в роботі практичного психолога.....	188
Щерба Т. В. Адаптація дітей до школи з затримкою психічного розвитку.....	192
Яницька О.Ю., Іванюта О. В. Психолого-педагогічні особливості організації самостійної роботи студентів в умовах навчання за ECTS.....	197
Яцюк Н. О. Аналіз сучасних досліджень рефлексії.....	201
Відомості про авторів	211

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Упорядники:
проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

УДК 159.9+316.6

Підписано до друку 11.12.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 24,88. Наклад 300. Зам. № 85.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97
e-mail:oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №270 від 07.12.2000 р.